

*І.О. Пальшкова
доктор пед. наук, доцент,
Південноукраїнський НПУ
імені К.Д. Ушинського*

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті визначено критерії оцінювання рівнів сформованості професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи. Проведено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми професійної культури та педагогічної культури, визначено критерії професійно-педагогічної культури студентів.

Ключові слова: професійно-педагогічна культура, культура, педагогічна культура.

В статье рассмотрены проблемы определения критериев оценки уровней сформированности формирования профессионально-педагогической культуры учителя начальных классов. Проведен анализ педагогической литературы по проблеме профессиональной и педагогической культуры, определены критерии профессионально-педагогической культуры студентов.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая культура, культура, педагогическая культура.

In article problems of definition of criteria of an estimation of levels of formation of professional - pedagogical culture of the teacher of initial classes are considered. The analysis of the pedagogical literature on a problem of professional and pedagogical culture carried out, criteria of professional - pedagogical culture of students are determined.

Key words: professional - pedagogical culture, culture, pedagogical culture.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації вітчизняної системи освіти на перший план виходить проблема розвитку особистості, здатної адаптуватися до потреб соціально-економічного і духовного реформування суспільства, забезпечувати їх задоволення і подальший розвиток. Сучасна психологія і педагогіка виходять з тези, згідно якої природне входження дитини в соціальне життя здійснюється через культуру. Тому основним простором діяльності педагога, вихователя стає створення культурного середовища для розвитку особистості дитини і надання їй допомоги в знаходженні свого місця в культурі, тобто виборі цінностей, середовища життєдіяльності і способів культурної самореалізації. Закономірно, що вирішення цього завдання вимагає відповідної підготовки педагога, здатного ввести дитину в культуру, навчити її бачити, відчувати, думати, адаптуватися до життя і здійснювати акти творчої самореалізації і життєвого самовизначення в рамках існуючої культури.

В означеному процесі освіта виявляє себе частиною культури, яка, з одного боку, живиться нею, а з іншого – впливає на її збереження і розвиток через людину, що здобуває освіту і таким чином опановує культуру. Реалізація культуротворчої функції передбачає відбір культуровідповідного змісту і відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм, що проєктують реальні елементи культурного середовища, культуровідповідного устрою суспільного життя людей. Необхідною умовою цього є не лише інтеграція освіти в культуру, а і навпаки, культури – в освіту. Культуру не можна зберегти інакше, як через людину. Для цього освіта повинна закласти в неї механізм культурної ідентифікації.

Аналіз останніх публікацій. Загальна феноменологія культури вчителя знайшла своє відображення у працях О.Барабанщикова, В.Беспалько, Є.Бондаревської, М. Віленського, В.Гриньової, М.Кларіна, М.Крилова, О.Мудрика, Л.Нечипоренко, А.Овчиннікової, В.Радула, О.Рудницької, В.Серікова, В.Сластьоніна, Л.Хомич, Л.Хоружої, Є.Шиянова, Н.Щуркової та інших. Найбільш повно і послідовно педагогічна культура вчителя розглядається в дослідженні В.М.Гриньової [2]. Автором в теоретико-методичному аспекті обгрунтовано концепцію конструювання змісту педагогічної культури студентів як системи педагогічних цінностей. Сформованість означеної культури в дослідженні розглядається головною метою і результатом професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що відбувається на матеріалі вивчення усього циклу педагогічних дисциплін. Педагогічна культура характеризується відкритою системою, що постійно розвивається за рахунок зв'язків із загальною культурою особистості, професіоналізму її педагогічної діяльності, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей вчителя. Педагогічна культура вчителя розглядається елементом інших більш складних систем, що функціонують в освіті і суспільстві.

Отримані результати. При визначенні критеріїв оцінювання рівнів сформованості професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів ми виходили з того, що за філософським словником, критерій – це еталон, що приймається за основу для оцінювання будь-чого, засіб перевірки достовірності або хибності того чи іншого ствердження, гіпотези [5, с. 193]. В іншому словнику, критерій – це міра для визначення, оцінки предметів, ознака, що прийнята за основу класифікації [3, с. 149].

Аналіз психолого-педагогічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів свідчить про відсутність загально визнаних критеріїв або способів визначення якості підготовки вчителів до професійної діяльності, критеріїв результативності кожного з етапів професійного становлення особистості та їхньої професійно-педагогічної культури зокрема.

Так, аналізуючи етапи становлення студентів як професіоналів і суб'єктів професійної діяльності, вважається, що критеріями, що дозволяють фіксувати їх досягнення, виступають провідні елементи структури особистості, розвиток яких може слугувати показником розвитку як окремих компонентів, так і досліджуваної якості підготовки в цілому. До цих критеріїв відносимо:

- 1) усвідомлений вибір професії;
- 2) прагнення до особистої професійної самореалізації;
- 3) стійкий інтерес до дисциплін спеціального і культурологічного циклів;
- 4) відношення до себе як до суб'єкта власної життєдіяльності;
- 5) суб'єктивні зв'язки між студентами, викладачами і навчальною групою;
- 6) уміння самостійне ставити цілі, планувати і прогнозувати власну життєдіяльність;
- 7) уміння раціональне організовувати власну життєдіяльність;

8) уміння контролювати, аналізувати, оцінювати свою особистість, діяльність і поведінку, здійснювати корекцію власної життєдіяльності;

9) наявність прагнення до самоосвіти і самовиховання [3].

Наведені критерії варіюються і доповнюються іншими з урахуванням тих складових підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, які виокремлюються науковцями відповідно мети дослідження та його предмету.

Не заперечуючи доцільності та інформативності означених критеріїв у цілому, ми вважаємо, що вони мають загальний характер і не дозволяють повною мірою виявити специфіку сформованості саме професійно-педагогічної культури вчителя. Більшої мірою вони окреслюють коло чинників, що можуть впливати на ефективність формування означеної культури, аніж визначати її наявність.

Нагадаємо, що професійно-педагогічна культура вчителів початкових класів виявляє власну сутність у:

- усвідомленні артефактів, в яких відтворено історичний різноманітний досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи, накопичений педагогічною діяльністю особливої – професійно підготовленої групи вчителів;

- володінні системою професійно-визначених правил, норм і моральних еталонів поведінки, що регулюють відносини вчителя початкових класів з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками педагогічного процесу;

- обізнаності в системі розпоряджень, наказів, інструкцій, що регламентують цілі, засоби, принципи здійснення педагогічної діяльності вчителя в початковій школі у вигляді навчальних планів, навчальних програм, підручників, методик навчання, методичних рекомендацій;

- керуванні в професійній діяльності системою цінностей, що визначають соціальний і професійний статус вчителя початкових класів в суспільстві і системі освіти, його права і обов'язки, професійні вимоги щодо його особистості;

- розумінні системи знань, в якій в знаковій формі відображено існуючі в суспільстві і в самій педагогічній дійсності уявлення щодо змісту початкового навчання, його ролі у розвитку дитини та її життєдіяльності; сутності, структури, змісту і технологій професійної діяльності вчителя початкових класів.

Отже, у системі сучасної освіти професійно-педагогічна культура вчителів початкових класів виявляє себе в різноманітних методиках і технологіях навчання і виховання, які реалізуються на різному навчальному матеріалі (навчальних предметах), але з єдиною метою, у спільних за віком і соціальним статусом групах дітей, у створених і функціонуючих в суспільстві на єдиних засадах закладах початкової освіти.

Ступінь сформованості у обстежуваних учителів-практиків і студентів професійно-педагогічної культури в експериментальній роботі визначається за такими компонентами як-от:

- імперативно-когнітивний компонент, що утворюється з системи знань про цілі, призначення способи реалізації професійної діяльності вчителя в системі початкової освіти, дитину як об'єкта і суб'єкта освітнього процесу, способи використання цих знань в межах гуманістично спрямованої взаємодії учасників навчально-виховного процесу;

- діяльнісно-поведінковий компонент, що утворюється з системи культуровідповідних дій педагога, його поводження, навичок регулювання дій і вчинків усіх учасників педагогічного процесу;

- ціннісно-орієнтаційний компонент, як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають гуманістичну спрямованість дій вчителя на забезпечення в освітньому середовищі природних прав і свобод, інтересів кожного учня та інших учасників педагогічного процесу.

Розробляючи систему критеріїв для оцінювання рівнів підготовки вчителів, ми враховували, що ця підготовка базується на трьох компонентах, кожен з яких може функціонувати і розвиватися самостійно в межах професійно-педагогічної культури вчителя. Однак у контексті професійної діяльності педагога ці компоненти обов'язково зумовлюють один одного і забезпечують культурну відповідність цієї діяльності тільки цілісно, взаємодіючи як система. З урахуванням цих міркувань для оцінювання рівнів сформованості професійно-педагогічної культури педагогів-практиків і студентів, що брали участь в експерименті, використовувалися три критерії:

- обізнаність як вимір ступеня володіння знаннями в галузі норм професійно-педагогічної культури, що визначають дії педагога і його вихованців у просторі педагогічного процесу, мету їх спільної діяльності і способи її досягнення;

- навченість як вимір ступеня практичного використання культуровідповідних норм професійної діяльності у процесі організації дій і співпраці учасників педагогічного процесу;

- схильність як вимір ступеня потреби і спроможності реалізовувати культуровідповідні способи професійно-педагогічної діяльності та удосконалювати їх у власній педагогічній практиці.

Для статистичної обробки емпіричних даних, отриманих за цими критеріями, і визначення рівня сформованості професійно-педагогічної культури у вчителів і студентів, що брали участь в експерименті, нами використовувалася двобальна шкала оцінок, де бал "1" фіксував, що завдання виконано; бал "0" – якщо завдання не виконано.

З урахуванням цієї шкали та її застосування за трьома критеріями оцінювання, наявність у вчителів-практиків і студентів професійно-педагогічної культури ми мали можливість схарактеризувати у такий спосіб:

- як несформовану, якщо загальна сума за трьома критеріями становила 1-3 бали (критичний рівень);

- як частково сформовану, якщо загальна сума за трьома критеріями складала 4-7 балів (достатній рівень);

- як сформовану, якщо загальна сума за всіма критеріями складала 7-9 балів (оптимальний рівень).

Показники імперативно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового і ціннісно-орієнтаційного компонентів професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів, які були нами використані при проведенні обстеження вчителів-практиків початкових класів і студентів експериментальних груп, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Компоненти професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів та їх показники

Компоненти професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів		
Імперативно-когнітивний	Діяльнісно-поведінковий	Ціннісно-орієнтаційний
Знання про: історичний досвід навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають зміст і організацію навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають способи взаємодії з учнями в процесі навчання і виховання; систему суспільних нормативів, що регламентують діяльність вчителя в початкових класах; методики і технології навчання і виховання учнів в початковій школі;	Вміння: використовувати різноманітний педагогічний досвід у навчанні і вихованні дитини в початковій школі; обґрунтовувати свої дії вимогами щодо змісту навчання і виховання дитини в початковій освіті; проводити навчання і виховання дітей у різноманітних організаційних формах; користуватися нормативними документами при плануванні і розробці перспективних і поточних планів роботи з дітьми; здійснювати навчання і виховання дітей за різними методиками і педагогічними технологіями.	Наявність особистих цілей професійної діяльності вчителя; Особисте ставлення до дитини як суб'єкта навчально-вихованого процесу; Особиста відповідальність за результати навчання і виховання дитини в початковій школі; Критичне ставлення до власної професійної діяльності та її результатів; Творче ставлення до способів організації навчально-виховного процесу та їх удосконалення.

Задля обстеження учителів-практиків на констатувальному етапі і студентів експериментальних груп на формуальному етапі за кожним компонентом професійно-педагогічної культури використовувались різні методи дослідження. Так, виявлення рівня професійно-педагогічної культури за критерієм обізнаності за означеними компонентами та їх показниками здійснювалося за допомогою спеціально розробленої анкети. За кри-

терієм навченості цей рівень визначався методом аналізу продуктів діяльності вчителів і студентів з організації професійної діяльності у школі та за результатами їхньої роботи з нормативними документами, інструктивними матеріалами, довідковими і літературними текстами. Задля характеристики студентів за факторами, що впливають на формування професійно педагогічної культури студентів, ми використовували дані, які були отримані методами опитування і бесід зі студентами за спеціально розробленою програмою; бесід з керівниками педагогічної практики: викладачами-методистами університету і вчителями-методистами освітніх установ міста, до яких були прикріплені студенти на період проходження педагогічної практики; узагальнення незалежних характеристик студентів, отриманих від викладачів різних дисциплін, керівників педагогічної практики (методисти університету і вчителі освітніх установ); аналізу звітної документації студентів за підсумками педагогічної практики.

Активність студентів у навчальній діяльності оцінювали викладачі, які працювали з даною групою впродовж семестру. При оцінюванні враховувалось: наполегливість і систематичність студента у виконанні поточних завдань, участь в дискусіях, виступи на семінарах, в науково-дослідній роботі тощо.

Інтерес до професії вчителя початкових класів також виявлявся методами спостереження і узагальнення незалежних характеристик. Оцінюванню підлягали наявність у студентів бажання знаходити нову інформацію щодо змісту і завдань професійної діяльності вчителя початкових класів, участь у науково-дослідній роботі, ініціативність у допомозі вчителям, учням, співпраці з батьками, організації для учнів виховних і позашкільних заходів тощо.

Самостійність як риса особистості студентів спостерігалась і оцінювалась за їх вмінням висловлювати і відстоювати власну позицію у дискусіях, вирішенні конфліктних ситуацій, брати на себе відповідальність за свої дії та їх результати в поточній навчальній роботі, у виборі завдань.

Для всіх наведених вище факторів оцінювання здійснювалось за шкалою, де бал "6" фіксував, що спостережуване явище виявляє себе яскраво і постійно;

бал "5" - виявляється переконливо, майже завжди;

бал "4" - виявляється у більшості випадків;

бал "3" - виявляється досить часто;

бал "2" - виявляється іноді;

бал "1" - не виявляється.

Усі дані узагальнювались за формулою коефіцієнта успішності $K = \frac{n}{m}$, де K – коефіцієнт успішності, n – сума фактично одержаних балів за результатами оцінювання усіма незалежними експертами, m – максимальна можлива сума балів за позитивними оцінками усіх експертів [2].

Якість теоретичної і практичної підготовки студентів оцінювалась за результатами їх поточної та підсумкової атестації і також узагальнювалась за коефіцієнтом успішності.

Розбіжності у прояві означених факторів зумовлені індивідуальними особливостями кожного студента. Тобто можливим було припущення, що якщо досліджувані в експерименті педагогічні умови є достатніми, то вони забезпечують формування професійно-педагогічної культури незалежно від індивідуальних особливостей самих студентів. В іншому випадку – визначені нами педагогічні умови не детермінують формування професійно-педагогічної культури вчителя і є тільки супутніми факторами. Отже у моделях, які було передбачено реалізація означених педагогічних умов на засадах практико-орієнтованого підходу, варійовані фактори дозволяли виявити ступінь їх ефективності для студентів з різними можливостями.

Додатково до показників діяльнісно-поведінкового компонента була отримана інформація, що виявляла особливості прийняття студентами – майбутніми вчителями початкових класів рішення в конфліктній ситуації. Порівнюючи дані за зазначеними чинниками, які були одержані в експериментальних групах до початку і після закінчення формуючого експерименту, ми мали можливість прослідкувати:

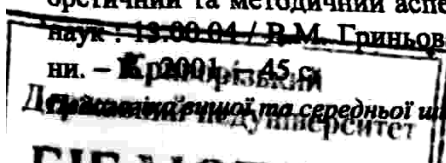
- 1 – які зміни відбуваються в процесі формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів, її окремих компонентів під впливом реалізованих в експерименті педагогічних умов і практико-орієнтованого підходу;
- 2 – наскільки ефективною стає ця підготовка під впливом реалізації запропонованих нами умов і підходу порівняно з традиційною.

Задля з'ясування цих моментів емпіричні дані, які були одержані нами до початку і після закінчення формувального експерименту, піддавались обробці статистичними методами і в такому вигляді були проаналізовані.

Висновки. Таким чином, педагогічна культура пов'язується не стільки з предметним змістом навчальних дисциплін, скільки прийомами і методами позиційної взаємодії з дітьми, міжособової взаємодії у спілкуванні і співпраці. Культурний вчитель – це людина, яка на основі узагальненого знання предметного світу, ідеального світу і суб'єктивного внутрішнього світу “Я” виявляє розуміння значення і змісту, норм, правил взаємодії, зв'язків, і стосунків цих світів і людей. На основі формування картини світу і системи стосунків, прийняття їх, серед надання їм особистісного сенсу, культурна людина формує власне вміння організовувати свою поведінку відповідно до знань, норм, традицій, правилами і проявляє його в різних сферах культурно-побутової, предметної і трудової діяльності в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива / І.Д. Бех // Початкова школа. – 2002. – №5. – С. 5-6.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / В.М. Гриньова ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К, 2000. – 45 с.

3. Формирование профессиональной культуры учителя / под ред. В.А.Сластенина. – М. : Прометей, 1993. – 173 с.

4. Чернова Ю.К. Профессиональная культура и формирование ее составляющих в процессе обучения / Ю.К. Чернова. – М. : ТолПи, 2000. – 163 с.

5. Щуркова Н.Е. Воспитание: новый взгляд с позиции культуры / Н.Е. Щуркова. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2010р.

УДК 378.147

О.В. Малихін

доктор пед. наук, доцент,

Криворізький ДПУ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ “САМОАНАЛІЗУ”

У статті висвітлюються основні аспекти психолого-педагогічного аналізу категорії “самоаналізу”, підходи до визначення понять. З'ясовано, що в контексті проектування спеціальних педагогічних умов для становлення діяльності самоаналізу в майбутнього вчителя надзвичайно важливим виявляється визначення у якості результату діяльності самоаналізу не лише накопичення студентом уявлень про себе, але й накопичення досвіду самоаналітичної діяльності, його збагачення.

Ключові слова: самоаналіз, самоаналітична діяльність.

В статті освітлені основні аспекти психолого-педагогічного аналізу категорії “самоаналіза”, підходи к определению понятий. Выяснено, что в контексте проектирования специальных педагогических условий для становления деятельности самоанализа у будущего учителя чрезвычайно важным является определение в качестве результата деятельности самоанализа не только накопление студентом представлений о себе, но и приобретение опыта самоаналитической деятельности, его обогащение.

Ключевые слова: самоанализ, самоаналитическая деятельность.

The main aspects of psychological-and-pedagogical analysis of “self-analysis” category, approaches to conceptions defining are illuminated in the article. It is clarified that in the context of inventing specific pedagogical conditions for a future teacher’s self-analysis activity formation it is extremely important to define as a result of “self-analysis” activity not only students’ cumulative presentations about themselves but also their cumulative experience in “self-analysis” activity and its significance as well.

Key words: introspection, self-analytical activity.

Постановка проблеми. На ґрунті аналізу філософської, психологічної й педагогічної літератури спробуємо висвітлити основні підходи до визначення понять “самоаналіз” і “досвід самоаналізу”, чітке розуміння яких є надто важливим для організації самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу. Самоаналіз і набуття певного досвіду самоаналізу вбачаємо як невід’ємну складову досліджуваного процесу самостійної навчальної діяльності. Аналіз філософської складової категорії “самоаналізу” дозволяє визначити коло філософської категорій і проблем, в контексті яких розглядається самоаналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш важливими щодо розв’язання задач, що постають у контексті досліджуваної проблеми самоаналізу як складової процесу організації й здійснення самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, є роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників (Б. Ананьєв, Р. Берис, І. Кон, А. Налчаджян, О. Орлов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, О. Спіркін, С. Столін, І. Чеснокова, Е. Еріксон та інші).